

ALDONA ZAKRZEWSKA

Wydział Nauk Społecznych Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

ORCID – 0000-0002-5522-5448

Z BADAŃ NAD STANEM PRZEDSZKOLI I SZKÓŁ KATOLICKICH NA WARMII I MAZURACH PO 1945 ROKU

Streszczenie: Podjęte rozważania odnoszą się do katolickich placówek edukacyjnych funkcjonujących na Warmii i Mazurach od zakończenia II wojny światowej do roku szkolnego 2016/2017 włącznie (bez wkraczania w zmiany struktury systemu oświaty związane z aktualnie wprowadzaną reformą szkolną, opartą na ustawie z dnia 14 grudnia 2016 roku – Prawo oświatowe). Ograniczono się do działania przedszkoli oraz szkół dla dzieci i młodzieży. Pierwsza część artykułu stanowi wprowadzenie w tematykę i dotyczy oświaty katolickiej Warmii i Mazur do 1945 roku – z wyjaśnieniem specyfiki kształtowania się na tych terenach szkolnictwa kościelnego. Druga i trzecia część rozważań obejmuje natomiast istotę przedstawionego w tytule zagadnienia. Najpierw przedstawiono stan tych placówek w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, które na omawianym terenie podlegały niszczeniu, tak jak w całym kraju. Następnie scharakteryzowano odradzanie się i rozwój edukacyjnych instytucji katolickich w regionie warmińsko-mazurskim w latach 1989–2017 – co rozpoczęło się wraz z powołaniem do życia Archidiecezjalnego Przedszkola w Olsztynie (1989). Analiza dokumentów archiwalnych oraz opracowań dotyczących funkcjonowania przedszkoli i szkół katolickich na Warmii i Mazurach wskazuje, że w latach 1945–1989 niniejsze placówki krzewiły w tym regionie wiarę oraz wolność słowa i przekonań w obliczu panującego reżimu komunistycznego, natomiast we współczesnej rzeczywistości społecznej – przepełnionej relatywizmem – stanowiły jedno z edukacyjnych ogniw wychowania do wartości.

Słowa kluczowe: Warmia i Mazury, szkolnictwo po 1945 roku, katolickie placówki edukacyjne

WPROWADZENIE

Warmia¹ i Mazury² to regiony historycznie, kulturowo i geograficznie różniące się od siebie (co wyjaśniam w przypisach), jednak niejednokrotnie utożsamiane z jedną „kraiłą” bogatą w jeziora, należąca od I rozbioru Polski do Prus Wschodnich, po zakończeniu zaś II wojny światowej włączone do Polski jako tzw. Ziemie Odzyskane. We wszelkich publikacjach, dotyczących także szkolnictwa, tereny te łączone są ze sobą, stąd też czymś naturalnym stało się ich „współegzystowanie”. Z uwagi na to w niniejszych rozważaniach te dwa regiony traktuję jako pewnego rodzaju całość, aczkolwiek ich zróżnicowanie religijne, które nastąpiło w czasach reformacji (Warmia pozostała katolicka, Mazury zaś stały się luterańskie) miało swoje odzwierciedlenie w interesującym mnie zagadnieniu.

¹ Warmię stanowi historyczna kraina leżąca w północno-wschodniej Polsce (obecnie włączona w skład województwa warmińsko-mazurskiego), stanowiąca część dawnych Prus. Jej granice tworzą zarys trójkąta wchodzącego w obszar trzech mezoregionów fizyczno-geograficznych: Równiny Warmińskiej, Równiny Orneckiej i Pojezierza Olsztyńskiego. Historycznie odpowiadała ona kolejno następującym obszarom: dominium biskupów warmińskich leżącym w granicach państwa zakonu krzyżackiego (1243–1466) oraz biskupiemu Księstwu Warmińskiemu przynależnemu do Korony Królestwa Polskiego (1466–1772). W wyniku I rozbioru Polski stała się częścią zaboru pruskiego, pozostając aż do zakończenia II wojny światowej w granicach Prus Wschodnich (1772–1945). Na mocy układu poczdamskiego z 1945 roku Warmia wróciła do Polski. Na jej obszarze leży 12 miast, które swoje prawa otrzymały już w średniowieczu (XIII, XIV wiek): Barczewo, Biskupiec, Bisztynek, Braniewo, Dobre Miasto, Frombork, Jeziorany, Lidzbark Warmiński, Olsztyn, Orneta, Pieniężno, Reszel (Warmia. Encyklopedia Warmii i Mazur; Warmia. Wikipedia; Prusy Wschodnie. Encyklopedia Warmii i Mazur).

² Mazury stanowią historyczno-kulturowy region Polski północno-wschodniej, administracyjnie usytuowany aktualnie w granicach województwa warmińsko-mazurskiego, geograficznie zaś – na Pojezierzu Mazurskim i Pojezierzu Iławskim. Historycznie tereny zamieszkałe przez Mazurów przynależały do dawnych Prus i były określane od XIX wieku jako Mazowsze Pruskie lub Mazury Pruskie. Trudno jednak ustalić te granice, ponieważ Mazury, w przeciwieństwie do Warmii, nigdy nie były autonomiczne ani w wymiarze świeckim, ani kościelnym. W wyniku postanowień pokoju toruńskiego (1466 rok) ziemie te pozostały w granicach Państwa Zakonnego, w 1525 roku zaś weszły w skład Prus Książęcych (Księstwa Pruskiego utworzonego na mocy traktatu krakowskiego z 1525 roku, stanowiącego lenno Korony Polskiej). Podobnie jak Warmię po I rozbiurze Polski Mazury włączono do zaboru pruskiego, w wyniku czego znalazły się do końca II wojny światowej w granicach Prus Wschodnich (1772–1945); natomiast na mocy układu poczdamskiego z 1945 roku zostały przyłączone do Polski. Aktualnie na Mazurach usytuowanych jest 20 miast: Biała Piska, Dąbrówno, Działdowo, Ełk, Giżycko, Gołdap, Mikołajki, Mrągowo, Nidzica, Olecko, Olsztynek, Orzysz, Ostróda, Pasy, Pisz, Ruciane Nida, Ryn, Szczytno, Węgorzewo, Wielbark. Mazurzy byli potomkami polskich osadników z Mazowsza, którzy po sekularyzacji zakonu krzyżackiego w 1525 roku ulegli przymusowej protestantyzacji i przyjęli luteranizm. Od tego momentu luteranizm stał się ważną cechą wyróżniającą Mazurów pruskich od pokrewnych grup etnicznych, w tym Warmiaków, którzy pozostali przy katolicyzmie (Mazury. Encyklopedia Warmii i Mazur; Mazury. Wikipedia; Prusy Wschodnie. Encyklopedia Warmii i Mazur; Prusy Książęce. Encyklopedia Warmii i Mazur; Mazurzy. Wikipedia).

Pomimo że problemem przewodnim artykułu jest oświata katolicka na Warmii i Mazurach po 1945 roku, to z uwagi na zrozumienie historycznych reperkusji pierwszą część poświęcam szkolnictwu kościelnemu funkcjonującemu na tych terenach do rozpoczęcia II wojny światowej. Następnie odnoszę się do przedszkoli i szkół katolickich od 1945 roku do roku szkolnego 2016/2017 włącznie, dokonując podziału ich rozwoju na dwa okresy. Najpierw zatrzymuję się na czasach Polski Ludowej, wrogiej wszystkiemu, co było sprzeczne z ideologią komunizmu. Później zaś wchodzę w okres transformacji ustrojowej po 1989 roku i przemiany społeczno-polityczne otwierające możliwości rozwoju edukacji alternatywnej, w tym także katolickiej. Rozważania kończę na momencie wkraczania w życie aktualnie wprowadzanej reformy szkolnej w Polsce, która rewiduje strukturę oświaty, co sprawia, że zmianie ulega także liczebność niektórych typów szkół ze względu na likwidację gimnazjów.

Na koniec pragnę zaznaczyć, że podjęte rozważania ograniczam do edukacyjnych placówek katolickich (przedszkoli i szkół) oddziałujących na dzieci i młodzież, z wyłączeniem szkół dla dorosłych i szkolnictwa wyższego.

OŚWIATA KATOLICKA WARMII I MAZUR OD USTANOWIENIA DOMINIUM WARMIŃSKIEGO³ DO WYBUCHU II WOJNY ŚWIATOWEJ

Szkolnictwo polskie do drugiej połowy XVIII wieku zasadniczo miało charakter kościelny. Tak przez szereg stuleci było także w regionach Warmii i Mazur, szczególnie na terenie katolickiej Warmii, w której głównym celem placówek oświatowo-wychowawczych było zapewnienie dzieciom i młodzieży wykształcenia religijnego połączonego z wychowaniem moralnym i umysłowym. Szacuje się, że na terenie diecezji warmińskiej pod koniec średniowiecza parafialne szkoły kościelne funkcjonowały w każdym mieście, a także przy kapitułach i zakonach (Kopiczko 1993, s. 204).

---

³ Granice wewnętrzne dominium warmińskiego obejmowały terytorium sprawowanej władzy zwierzchniej (dominialnej) przez biskupów warmińskich wraz z kapitułą na obszarze diecezji warmińskiej. Podstawę prawną stanowił dokument erekcyjny z 1243 roku, według którego diecezję warmińską (obejmującą całą środkową część Prus) wyznaczały: Morze Bałtyckie (od zachodu), rzeka Pregoła (od północy), jezioro Drużno i rzeka Wąska (od południa), polityczne granice Litwy (od wschodu). Bez radykalnych zmian granice te pozostały do początku XIX wieku. W 1251 roku biskupom warmińskim przekazano bezpośrednią władzę nad środkową częścią diecezji, określoną nazwą Warmia, w skład której weszło 10 komór (powiatów): Barczewo, Braniewo, Dobre Miasto, Frombork, Jeziorany, Lidzbark, Olsztyn, Orneta, Pieniężno i Reszel (Kopiczko 1993, s. 14–18; Obłąk, Kopiczko 2010, s. 13) .

Ta sytuacja uległa zachwianiu na niekorzyść rozwoju szkolnictwa katolickiego na Mazurach w 1446 roku. Wówczas na mocy postanowień pokoju toruńskiego w skład Rzeczypospolitej weszła jedynie Warmia, która do 1772 roku – zachowując swoją odrębność od Zakonu Krzyżackiego – korzystała z dobrodziejstw kulturowych Polski. Przekładało się to równocześnie na utwierdzenie się na Warmii wiary katolickiej, a w konsekwencji znalazło swoje odbicie również w rozwoju szkolnictwa organizowanego w czasach Reformacji na niwie Kościoła katolickiego (głównie szkół jezuickich). Od czasów Soboru Trydenckiego powstały na Warmii liczne szkoły kościelne. Na początku XVII wieku funkcjonowały one już przy wszystkich kościołach parafialnych, zarówno miejskich, jak i wiejskich, a także przy niektórych kościołach filialnych – kształcąc na poziomie elementarnym w zakresie prawd wiary oraz czytania i pisania. Z kolei szkoły zakładane przez Towarzystwo Jezusowe – utrzymujące wysoki poziom nauczania i wychowania – stały się istotnymi centrami utrzymania wiary katolickiej oraz kultury i języka polskiego. Wśród warmińskich szkół jezuickich odnajdujemy: kolegium w Braniewie (Collegium Hosianum), kolegium w Reszlu, Seminarium Duchowne w Braniewie, Alumnat Papięski w Braniewie, szkołę muzyczną w Świętej Lipce. Kościół polski w czasach odrodzenia organizował też w miastach warmińskich szkoły dla dziewcząt. Znane są takie szkoły funkcjonujące w mieszkaniach prywatnych nauczycieli – Jeziorany, Dobre Miasto, Olsztyn, a także prowadzone przez siostry zakonne Katarzynki – Braniewo, Lidzbark, Orneta, Reszel.

Progres szkolnictwa katolickiego na Warmii został zahamowany w drugiej połowie XVIII wieku. Przyczyniły się do tego dwa wydarzenia – zajęcie Warmii przez Prusy w wyniku I rozbioru Polski oraz likwidacja Towarzystwa Jezusowego, która na Warmii miała miejsce w 1780 roku. Władzę nad szkołami kościelnymi objęło państwo, które prowadziło w nich coraz bardziej wzmożoną politykę germanizacyjną, stosowaną już wcześniej na terenie Mazur. Dodatkowo do upadku szkół katolickich, szczególnie elementarnych, przyczynił się brak właściwego nad nimi starania i dozoru.

Placówki edukacyjne prowadzone do tej pory przez zakon Jezuitów zostały przejęte przez Królewski Instytut Szkolny i jedynie w szczątkowym wymiarze prowadziły naukę w języku polskim. Kolegia w Braniewie i w Reszlu zamieniono na gimnazja. W 1811 roku Collegium Hosianum przekształcono w Królewskie Gimnazjum Katolickie. Tego samego roku utworzono także w Braniewie Katolickie Seminarium Nauczycielskie, a siedem lat później (1818) Liceum Hosianum. Szkoły te po I wojnie światowej straciły nie tylko swój charakter narodowy (polski), ale także katolicki i wyznaniowy (Kopiczko 1993, s. 5, 123–151; Obłąk, Kopiczko 2010, s. 60–72).

Pomimo przegranej w 1920 roku plebiscytu, w wyniku którego Warmia i Mazury pozostały na terenie Prus Wschodnich, nie zrezygnowano z działań ma-

jących na celu powoływanie do życia szkół katolickich, które byłyby jednocześnie miejscami kultywowania kultury i języka polskiego. Ich narodowa rola wynikała głównie z usunięcia nauki języka polskiego ze szkół publicznych po przegranym plebiscycie w lipcu 1920 roku. Walkę o katolicką i polską szkołę podjęło głównie Polsko-Katolickie Towarzystwo Szkolne na Warmię, założone w listopadzie 1921 roku. Jego starania przyniosły konkretne skutki w latach 1929–1939. Stało się to za sprawą wydania w grudniu 1928 roku przez pruską radę ministrów ordynacji regulującej funkcjonowanie szkolnictwa dla mniejszości polskiej. W latach 1929–1934 zorganizowano na terenach katolickiej Warmii 15 polskich szkół katolickich, w: Nowej Kaletce, Gietrzwałdzie, Chaberkowie, Unieszewie (1929), Pluskach, Worytach, Lesznie, Skajbotach, Stanclewie, Jarotach, Wymoju, Purdzie (1930), Brąswaldzie, Giławach (1931) i Olsztynie (1934). Do wybuchu II wojny światowej przetrwało 11 z nich. Na Mazurach także starano się utworzyć takie placówki i w tym celu powołano Komisję Szkolną na Mazury, której udało się po wielu trudach zorganizować katolicką szkołę polską w Piasutnie. Działała ona jednak bardzo krótko (kwiecień 1931–lipiec 1932), a szybki rozwój ruchu hitlerowskiego i brak wśród Mazurów ducha polskiego i katolickiego zmusiły polskich działaczy do rezygnacji z dalszych prac edukacyjnych.

Oprócz szkół założono na Warmii w latach 30. ubiegłego stulecia 10 polskich przedszkoli, które także odgrywały w środowisku Polaków istotną rolę patriotyczną. Funkcjonowały one w: Unieszewie, Gietrzwałdzie, Chaberkowie, Nowej Kaletce, Pluskach, Przykopie, Worytach, Purdzie, Skajbotach i Olsztynie.

Oficjalnie w powyższych katolickich szkołach polskich obowiązywały niemieckie programy nauczania, które od klasy czwartej wprowadzały naukę języka niemieckiego, po dojściu zaś Adolfa Hitlera do władzy – naukę o Niemczech. To ograniczało ich oddziaływanie patriotyczne na dzieci i młodzież polską. Wprawdzie nauczyciele prowadzili zajęcia z geografii i historii Polski, ale narażali przy tym siebie, dzieci i ich rodziny, które i tak dotykały szykany władz niemieckich i organizacji nacjonalistycznych – pozbawianie pomocy materialnej, wydalanie z pracy, nieudzielanie pożyczek bankowych. Wzmagający się nacisk germanizacyjny okresu rządów hitlerowskich doprowadził do tego, że do dwunastu istniejących jeszcze katolickich szkół polskich uczęszczało w roku szkolnym 1938/1939 jedynie 128 uczniów. Wraz z wybuchem II wojny światowej szkoły te zamknięto, nauczycieli zaś aresztowano i osadzono w obozach koncentracyjnych (Filipkowski 1978, s. 21–30; Filipkowski, Lietz 1979, s. 12–18; Koziełło-Poklewska, Wrzesiński 1980; Lewandowska, Chłosta 2010).

EDUKACYJNE PLACÓWKI KATOLICKIE KOŚCIOŁA WARMIŃSKIEGO W LATACH KOMUNISTYCZNEJ INDOKTRYNACJI DZIECI I MŁODZIEŻY

Pomyślne dla Polski zakończenie II wojny światowej i pokonanie hitlerowskiego najeźdźcy nie było niestety tożsame z uzyskaniem wolności społecznej, politycznej i religijnej aż do przemian społeczno-ustrojowych rozpoczętych w 1989 roku. Edukacja w Polsce Ludowej (1945–1989), w tym także na terenie Warmii i Mazur, stanowiła pole walki władz państwowych i partyjnych z katolickim wychowaniem młodzieży, co wiązało się z wprowadzaniem w życie społeczne jedynie słusznej ideologii komunistycznej określanej mianem światopoglądu naukowego czy moralności socjalistycznej.

Koncepcja Kościoła katolickiego związana z rozwojem i odbudową katolickich placówek edukacyjnych z czasów dwudziestolecia międzywojennego, w obliczu prowadzonej propagandy sowieckiej, trafiła na zdecydowany opór i sprzeciw zarówno władz partyjnych, jak i środowisk nauczycielskich. Już wiosną 1945 roku sekcja nauczycieli Centralnego Komitetu Wykonawczego Polskiej Partii Socjalistycznej podjęła walkę o świecki charakter szkoły, sprzeciwiając się „oddawaniu młodzieży w ręce «reakcyjnych stowarzyszeń i zrzeszeń, zakonów, bractw itp.»” (za: Kryńska, Mauersberg 2003, s. 12–13). Z kolei przedstawiciele Polskiej Partii Socjalistycznej na XXVI Kongresie odbywającym się w czerwcu tegoż roku postulowali szkoły prowadzone „tylko przez państwo, samorząd lub organizacje społeczne przez państwo upoważnione” (za: Kryńska, Mauersberg 2003, s. 13). Powyższe żądania nie tylko utrudniały bądź uniemożliwiały powoływanie nowych katolickich placówek edukacyjnych, ale także doprowadziły do likwidacji wielu przedszkoli i szkół katolickich, które przetrwały wojenną zawieruchę.

Po wyborach do Sejmu Ustawodawczego w styczniu 1947 roku rozpoczęto przygotowania do wielkiej ofensywy ideologicznej w szkolnictwie, która przybrała na sile w latach 1948–1956. W praktycznym wymiarze między innymi sukcesywnie: ograniczano naukę religii w szkołach państwowych; usuwano z nich krzyże i symbole religijne oraz katechetów i księży nauczających religii, a także organizacje katolickie; likwidowano edukacyjne placówki katolickie. Wprawdzie po 1945 roku w szkołach obowiązkowo nauczano religii (co w 1950 roku zostało potwierdzone porozumieniem rządu z episkopatem), jednak już od 1952 roku szkolnictwo było intensywnie laicyzowane. W konsekwencji w 1953 roku religii nie było już w 60% szkół, w 1955 roku – w 81%.

Istotne zmiany – również dla oświaty – przyniósł 1956 rok (tzw. Polski Październik). Odwilż po śmierci Józefa Stalina, a zwłaszcza reformy Władysława Gomułki doprowadziły do rozdzielenia sfery życia publicznego i prywatnego.

Pierwsze symptomy odwilży w polskim szkolnictwie uwidoczniły się pod koniec 1954 roku i trwały do 1958 roku. Odradził się wówczas między innymi Związek Harcerstwa Polskiego, do szkół powrócili usunięci wcześniej pedagodzy, spontanicznie rewidowano stalinowskie programy nauczania, a od października 1956 roku do szkół wróciła religia w ramach tzw. nadobowiązkowego przedmiotu.

Wprawdzie oświata w PRL już nigdy nie osiągnęła stalinowskiego poziomu ideologizacji, ale już od 1959 roku rozpoczął się kolejny etap laicyzacji szkolnictwa. Uwidoczniło się to między innymi w tym, że ze szkół sukcesywnie wycofywano katechezę, którą w 1961 roku przeniesiono do punktów katechetycznych finansowanych przez państwo. Stało się to na mocy reformy szkolnej, zapoczątkowanej ustawą sejmową z 15 lipca 1961 roku, wprowadzającej świecki charakter szkół, co realizowano w latach 1962–1971 (Szuba 2002; Roszkowski 2003; Kryńska, Mauersberg 2003; Gawlik 2009; Moraczewska 2010, s. 51–110; Wagner 2018).

Przedstawione powyżej działania rządu doprowadziły do tego, że w województwie olsztyńskim (w granicach którego znajdowały się Warmia i Mazury) w roku szkolnym 1950/1951 na funkcjonujące 1262 szkoły 1070 nie prowadziło nauczania religii, co stanowiło najwyższy wskaźnik w skali całego kraju. Formalnie zakaz katechizacji w szkołach polskich wprowadzono przez ustawę o rozwoju oświaty i wychowania z 15 lipca 1961 roku, ale na Warmii i Mazurach już po 1952 roku zakazano całkowitego prowadzenia religii, co utrzymało się aż do roku szkolnego 1990/1991 (Kopiczko 1994, s. 41; Mezglewski 2004, s. 288–289; Józwiak 2011, s. 216).

Na Warmii i Mazurach sytuacja odbudowy placówek katolickich po 1945 roku była swoista i złożona. Jak już wspomniałam, wraz z wybuchem II wojny światowej wszystkie szkoły katolickie uległy w tych regionach likwidacji. W obliczu zaś opisanej powyżej walki o świecki charakter edukacji w Polsce Ludowej niemiłe były tu widziane wszelkie katolickie inicjatywy oświatowe. Z tego powodu liczba edukacyjnych placówek na Warmii i Mazurach funkcjonujących pod egidą Kościoła katolickiego była w latach 1945–1989 znikoma.

Ich powstawaniu i rozwojowi sprzeciwiały się Wydział Społeczno-Polityczny w Olsztynie (funkcjonujący najpierw przy Urzędzie Pełnomocnika Rządu na Okręg Mazurski, a następnie przy Urzędzie Wojewódzkim w Olsztynie oraz Mazurskiej Wojewódzkiej Radzie Narodowej w Olsztynie) oraz Wydział do Spraw Wyznań przy Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie (Kopiczko 1994, s. 15–16). Już w 1945 roku aktywiści Polskiej Partii Socjalistycznej, Stronnictwa Ludowego oraz Związku Nauczycielstwa Polskiego żądali likwidacji szkół katolickich i wszystkiego, co było niezgodne z „naukowym poglądem na świat” (Kopiczko 1994, s. 37–41). Pierwszy krytyczny moment walki władzy państwowej z Kościołem warmińskim nastąpił w 1947 roku. Zastosowano wówczas szykany w formie: utrudniania urządzania uroczystości zawierających elementy religijne, represjonowania

kapłanów organizujących publiczne nabożeństwa, inwigilowania księży oraz ich aresztowania (Kopiczko 1994, s. 25–35). Mimo tych trudności warmiński Kościół katolicki podjął działania mające na celu organizowanie na Ziemiach Odzyskanych przedszkoli oraz szkół katolickich w formie niższych seminariów duchownych.

Działalność na tym polu podjęła przede wszystkim Caritas diecezji warmińskiej, która zainicjowała swoją pracę pod koniec 1945 roku, a w następnym roku zorganizowała 3 przedszkola (Kopiczko 1994, s. 41). Dwa lata później organizacja ta prowadziła po jednym przedszkolu w Olsztynie i Lidzbarku (Kopiczko 1994, s. 57). Z kolei w pierwszym kwartale 1951 roku na terenie Warmii i Mazur funkcjonowały 2 przedszkola Caritas – Przedszkole w Kętrzynie obsługiwane przez Zgromadzenie ss. Misjonek Świętej Rodziny, w którym opiekę znalazło około 70 dzieci; Przedszkole w Lubawie ze 130 dziećmi, prowadzone przez Zgromadzenie ss. Miłosierdzia Świętego Wincentego a Paulo (APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/4, k. 73, 74, s. 3, 4).

W czwartym kwartale 1953 roku pod patronatem Caritasu działały na Warmii i Mazurach 3 przedszkola: 3-oddziałowe Przedszkole Caritas im. Świętego Jerzego w Lubawie przy ulicy Grunwaldzkiej 11, prowadzone przez Zgromadzenie ss. Świętego Wincentego a Paulo; z 105 dziećmi i 8 osobami personelu, w tym 2 siostrami zakonnymi; 2-oddziałowe Przedszkole Caritas w Kętrzynie przy ulicy Zamkowej 17, prowadzone przez Zgromadzenie ss. Misjonek Świętej Rodziny; z 90 dziećmi i 10 osobami personelu, w tym 6 siostrami zakonnymi; 2-oddziałowe Przedszkole Caritas im. Świętego Wincentego a Paulo w Nowym Mieście przy ulicy Żymierskiego 10, prowadzone przez Zgromadzenie ss. Świętego Wincentego a Paulo; z 70 dziećmi i 4 osobami personelu, w tym 2 siostrami zakonnymi (APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/23, k. 411, s. 17). Spośród nich najdłużej istniała placówka w Nowym Mieście, która funkcjonowała jeszcze w latach 70. ubiegłego stulecia. Świadczy o tym odnaleziona z 1975 roku notatka służbowa dotycząca pobytu w tym przedszkolu przedstawiciela Wydziału do Spraw Wyznań (APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/130, k. 178) pomimo gróźb jego likwidacji, które miały miejsce w 1971 roku (APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/130, k. 12).

Na Warmii i Mazurach po 1945 roku zakładano także niższe seminaria duchowne (szkoły średnie prowadzone przez zakony lub diecezje, w których edukację kończono maturą). Pierwszą tego typu szkołę katolicką zorganizowano w Olsztynie z siedzibą przy ulicy Mariańskiej 3. Erygował je 16 sierpnia 1946 roku administrator apostolski diecezji warmińskiej ks. Teodor Bensch. W pierwszym roku swojej działalności liczyło ono 17 młodzieńców, w następnym 61 uczniów, z kolei w roku szkolnym 1948/1949 – 163 wychowanków. Ten wzrost chłopców sprawił, że zorganizowano w Ornece jego filię (Szorc, Kopiczko 1995, s. 108–109; Obłąk, Kopiczko 2010, s. 184–186).

Druga taka szkoła została erygowana w sierpniu 1949 roku we Fromborku, w budynku Ortopedycznego Szpitala Caritas jako Małe Seminarium Diecezjalne. Prowadził je zakon salezjanów. Jego organizatorem i pierwszym dyrektorem był ks. Marian Kubrycht. Początkowo uczyło się w nim 30–40 seminarzystów, dwa lata później – 126, a w roku szkolnym 1951/1952 liczba ta wzrosła do 200. Władze państwowe zlikwidowały je 3 lipca 1952 roku przez zajęcie budynku i przekazanie go Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Braniewie. Taki sam los podzieliły prawie wszystkie niższe seminaria w Polsce (głównie zakonne), co w praktyce oznaczało dla diecezji warmińskiej całkowity zanik tego typu średnich szkół katolickich (Obłąk, Kopiczko 2010, s. 184–186).

Oprócz niższych seminariów duchownych w Olsztynie i Fromborku typu diecezjalnego na terenie Warmii i Mazur istniały także niższe seminaria duchowne zakonne – Niższe Seminarium oo. Redemptorystów w Braniewie, liczące w 1948 roku 40 seminarzystów; Niższe Seminarium oo. Werbistów w Pieniężnie obejmujące w 1948 roku 52 uczniów (Kopiczko 1994, s. 62).

W 1950 roku stan małych seminariów (posiadających klasy licealne szkoły ogólnokształcące) przedstawiał się następująco: Olsztyn – 84 uczniów; Pieniężno – 80 wychowanków, Frombork – 30 seminarzystów, Braniewo – 31 młodzieńców (APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/4, k. 3, s. 3). W pierwszym kwartale 1951 roku nastąpiło ich przekształcenie. Wówczas seminarium w Pieniężnie i Braniewie przemianowano na duże. Odtąd funkcjonowały na Warmii i Mazurach 2 małe seminaria – zakonne oo. Salezjanów we Fromborku i diecezjalne w Olsztynie (APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/4, k. 73, s. 3). W ostatnim kwartale 1951 roku zlikwidowano Niższe Seminarium Duchowne w Olsztynie, a jego alumnów przeniesiono do Małego Seminarium Duchownego oo. Salezjanów we Fromborku (APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/5, k. 434, s. 3). Ich kres nastąpił w drugiej połowie 1952 roku, kiedy likwidacji uległo seminarium we Fromborku (APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/8, k. 13, s. 5).

PLACÓWKI KATOLICKIE NA WARMII I MAZURACH W CZASACH DEMONOPOLIZACJI OŚWIATY W „WOLNEJ POLSCE”

Przemiany społeczno-polityczne w Polsce po 1989 roku, ukierunkowane na demokratyzację życia publicznego, znalazły swoje odzwierciedlenie także w oświacie. System edukacji uległ demonopolizacji. Od tego momentu szkołę czy przedszkole mógł zakładać i prowadzić każdy, kto spełnił wymogi nakreślone w ustawie o systemie oświaty z 1991 roku, a także podporządkował się reformie systemu edukacji narodowej, wdrażanej w życie od 1999 roku (Maj 2007, s. 125; Szyszka

2010, s. 259–261). Ten stan rzeczy umożliwił wznowienie działalności mającej na celu powoływanie edukacyjnych placówek wyznaniowych.

Przez współczesną szkołę katolicką w Polsce rozumie się instytucję oświatową, posiadającą z jednej strony wszelkie cechy prawdziwej szkoły/przedszkola, z drugiej zaś – kościelną specyfikę organizacyjną i programową. Jest ona zatem jednocześnie podmiotem systemu edukacji narodowej i podmiotem kościelnym. Z prawnego punktu widzenia jej działalność reguluje prawo oświatowe (aktualnie obowiązujące ustawy i ich rozporządzenia wykonawcze) oraz prawne ustalenia Kościoła (jej funkcjonowanie reguluje Kodeks Prawa Kanonicznego oraz postanowienia Konferencji Episkopatu Polski) (Maj 2007, s. 126–127).

Podmiotem założycielskim i prowadzącym szkoły/przedszkola katolickie mogą być – według prawa państwowego oraz kanonicznego – trzy podmioty: 1) kompetentna władza kościelna, czyli diecezja lub parafia – na mocy decyzji biskupa diecezjalnego lub za jego zgodą; 2) kościelna osoba prawna publiczna (głównie zgromadzenia zakonne); 3) inny podmiot, za pisemną zgodą władzy kościelnej (stowarzyszenie i fundacja nieposiadająca osobowości kościelnej, m.in. prywatne stowarzyszenie wiernych, osoba fizyczna) (Kodeks Prawa Kanonicznego, kan. 803, §1).

Wśród organów założycielskich i prowadzących katolickie przedszkola i szkoły na Warmii i Mazurach odnajdujemy różne podmioty, które powyżej przywołano. Najliczniejszą grupę stanowią inne podmioty prawne, głównie prywatne stowarzyszenia wiernych, co świadczy o społecznie oddolnych inicjatywach podejmowanych w tych regionach w zakresie instytucjonalnego wychowania katolickiego. Wśród nich odnajdujemy:

1. Akcję Katolicką Archidiecezji Warmińskiej – Oddział Parafialny w Kolnie (organ prowadzący trzy szkoły dla uczniów niepełnosprawnych umysłowo w ramach Ośrodka Edukacyjno-Wychowawczego w Kruzach).
2. Stowarzyszenie na Rzecz Wspierania i Rozwoju Oświaty „Żak” w Biskupcu (zawołuje dwiema szkołami – gimnazjum i liceum ogólnokształcącym w Biskupcu).
3. Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich w Częstochowie (prowadzi cztery szkoły, w tym dwie podstawowe w Gryźlinach i Smolajnach oraz dwa gimnazja – w Olsztynku i Smolajnach).
4. Stowarzyszenie Rodzin Katolickich im. św. Maksymiliana Marii Kolbego w Piszcu (zarządza gimnazjum i liceum ogólnokształcącym w Piszcu).
5. Stowarzyszenie Świętej Rodziny w Olsztynie (organ założycielski i prowadzący jedno przedszkole i trzy szkoły w Olsztynie: podstawową, gimnazjum i liceum ogólnokształcące).

W grupie zgromadzeń zakonnych stanowiących kościelną osobę prawną publiczną znalazło się Towarzystwo Salezjańskie (zorganizowało dwa licea i jedno

gimnazjum w Ostródzie). Natomiast kompetentna władza kościelna, a mianowicie Archidiecezja Warmińska, założyła Archidiecezjalne Przedszkole w Olsztynie (1989), którego prowadzeniem zajmuje się nieustające Zgromadzenie Sióstr Salwatorianek (Rada Szkół Katolickich 2017, s. 86–88; Archidiecezjalne Przedszkole w Olsztynie. O nas; Publiczny Specjalny Katolicki Ośrodek Edukacyjno-Wychowawczy w Kruzach. Encyklopedia Warmii i Mazur; Zakrzewska 2016, s. 87–94).

Powyższe podmioty prowadzą przedszkola i szkoły różnego stopnia i rodzaju. Jednostkową na badanym terenie katolicką placówką edukacyjną działającą w powiecie olsztyńskim, stanowiącą zespół szkół dla dzieci i młodzieży ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, jest Publiczny Specjalny Katolicki Ośrodek Edukacyjno-Wychowawczy w Kruzach. Powstał on w 2000 roku – na bazie funkcjonującego od 1976 roku Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego – pod patronatem Akcji Katolickiej Archidiecezji Warmińskiej (Oddział Parafialny w Kolnie). Przeznaczony jest dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu umiarkowanym, znacznym i głębokim oraz dla uczniów ze sprzężonymi niepełnosprawnościami w wieku od 6 do 25 lat, które z racji swej choroby nie mogą uczęszczać do szkoły w miejscu zamieszkania. W roku szkolnym 2015/2016 naukę pobierało w nim 30 wychowanków w wieku od 7 do 25 lat, z podziałem na cztery grupy wychowawcze zróżnicowane pod względem wieku, płci, stopnia niepełnosprawności intelektualnej i fizycznej.

Celem Ośrodka jest przede wszystkim: edukacja, wychowanie, terapia i rehabilitacja wychowanków na miarę indywidualnych możliwości oraz przygotowanie ich do życia i wykonywania określonego zawodu (rolnik, ogrodnik, kucharz, sprzątaczką, pomoc gospodyni domowej). Swym zakresem obejmował w 2016 roku trzy typy szkół: Szkołę Podstawową Specjalną oraz Gimnazjum Specjalne dla uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu umiarkowanym i znacznym, z niepełnosprawnościami sprzężonymi oraz autyzmem, a także Szkołę Specjalną Przystosobiającą do Pracy dla uczniów niepełnosprawnych intelektualnie w stopniu umiarkowanym i znacznym, z niepełnosprawnościami sprzężonymi (Publiczny Specjalny Katolicki Ośrodek Edukacyjno-Wychowawczy w Kruzach. Krótka historia; Publiczny Specjalny Katolicki Ośrodek Edukacyjno-Wychowawczy w Kruzach. Encyklopedia Warmii i Mazur).

Na przestrzeni omawianego okresu (1989–2016) na Warmii i Mazurach działały/działają też dwa przedszkola oraz szesnaście samodzielnych szkół katolickich. Oto ich prezentacja:

I. Przedszkola:

1. Archidiecezjalne Przedszkole w Olsztynie – od 1989 roku.
2. Niepubliczne Przedszkole im. Świętej Rodziny w Olsztynie – od 2000 roku.

II. Szkoły podstawowe:

1. Katolicka Szkoła Podstawowa im. Świętej Rodziny w Olsztynie – od 1997 roku.
2. Publiczna Szkoła Podstawowa Stowarzyszenia Przyjaciół Szkół Katolickich im. Jana Baczewskiego w Gryźlinach – od 2000 roku.
3. Katolicka Niepubliczna Szkoła Podstawowa Stowarzyszenia Przyjaciół Szkół Katolickich im. Stefana Kardynała Wyszyńskiego w Smolajnach – od 2001 roku.

III. Gimnazja:

1. Gimnazjum Katolickie w Olsztynie, ulica Bałtycka (1999–2005).
2. Katolickie Gimnazjum Społeczne im. Jana Pawła II w Biskupcu – od 1999 roku.
3. Salezjańskie Gimnazjum Niepubliczne im. św. Dominika Savio w Ostródzie – od 2000 roku.
4. Gimnazjum Katolickie im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Piszcu – od 2001 roku.
5. Gimnazjum nr 22 Katolickie im. Świętej Rodziny w Olsztynie – od 2003 roku.
6. Gimnazjum Stowarzyszenia Przyjaciół Szkół Katolickich im. św. Jana Pawła II w Olsztynku – od 2008 roku.
7. Gimnazjum Stowarzyszenia Przyjaciół Szkół Katolickich w Smolajnach – od 2010 roku.

IV. Licea ogólnokształcące:

1. Katolickie Liceum Ogólnokształcące w Olsztynie, ulica Bałtycka – (1990–2005).
2. Salezjańskie Liceum Ogólnokształcące im. św. Dominika Savio w Ostródzie (niepubliczne) – 1995 rok.
3. Katolickie Liceum Społeczne im. Jana Pawła II w Biskupcu – 1999 rok.
4. Katolickie Liceum Ogólnokształcące w Piszcu – 2003 rok.
5. XIII Liceum Ogólnokształcące Katolickie im. Świętej Rodziny w Olsztynie – 2011 rok.
6. Publiczne Salezjańskie Liceum Ogólnokształcące im. św. Dominika Savio w Ostródzie – 2016 rok (Rada Szkół Katolickich 2017, s. 86–88; Archidiecezjalne Przedszkole w Olsztynie. O nas; Publiczny Specjalny Katolicki Ośrodek Edukacyjno-Wychowawczy w Kruzach. Encyklopedia Warmii i Mazur; Zakrzewska 2016, s. 87–94; Zespół Szkół Salezjańskich; XII Liceum Ogólnokształcące Akademickie w Olsztynie).

Współczesne przedszkola i szkoły katolickie na Warmii i Mazurach realizują podstawę programową obowiązującą we wszystkich szkołach polskich. Cechy, które je odróżniają, odnoszą się do spraw wartości i religii. Charakterystyczne elementy

determinujące ich tożsamość to głównie: chrystocentryzm, wymiar ewangelizacyjny, nadprzyrodzoność i uniwersalizm. Szczególną rolę odgrywa w nich wychowanie do wartości. Zadaniem wychowawców jest wprowadzenie wychowanka w świat szerokiego wachlarza wartości, przygotowanie go do ich poznania, zrozumienia i wyboru, aby w dorosłym życiu stawały się dla niego podstawą oceny otaczających go zjawisk i sytuacji, kryterium podejmowania życiowych decyzji z zastrzeżeniem wolności ludzkiej w wymiarze osobistym i dobra wspólnego⁴.

ZAKOŃCZENIE

Katolickie przedszkola i szkoły funkcjonujące na Warmii i Mazurach po 1945 roku odznaczają się pewnego rodzaju specyfiką ich oddziaływania na wychowanków i ich rodziny, co wynika z wielu przyczyn historycznych, kulturowych czy światopoglądowych ludności zamieszkującej te tereny zarówno przed, jak i po II wojnie światowej.

Po pierwsze w latach 1945–1989 placówki te w dużej mierze nawiązywały w swoich działaniach do tych, które istniały w czasach dwudziestolecia międzywojennego – tak jak katolickie szkoły i przedszkola polskie w latach 1929–1939 odegrały wśród ludności Warmii i Mazur zamieszkującej tereny Prus Wschodnich istotną rolę patriotyczną przez kultywowanie polskości, tak placówki te po II wojnie światowej do czasów transformacji ustrojowej dawały namiastkę poczucia wolności, która wiele znaczyła w czasach reżimu komunistycznego dla ludności wykorzenionej ze swojej tożsamości kulturowej i terytorialnej, a przybyłej do „obcej” krainy Ziemi Odzyskanych. Placówek katolickich było w tym okresie wprawdzie niewiele, ale mogły one dawać nadzieję na odzyskanie autentycznej wolności słowa i wyznania.

Znamienne jest również to, że w czasach nasilonego totalitaryzmu komunistycznego większość katolickich placówek edukacyjnych na Warmii i Mazurach uległa likwidacji. Nie zachowały się żadne niższe seminaria duchowne, które powstały na tych terenach tuż po zakończeniu działań wojennych. Być może wynikało to z braku wzajemnego zaufania i różnorodności kulturowej mieszkańców, którzy stanowili po 1945 roku ludność napływową, przybyłą głównie z dawnych rubieży wschodnich ziem Polski, ludność rodzima zaś – Mazurzy i Warmiacy – nie czuli się ani Polakami, ani Niemcami, jak sugerowały władze Polski Ludowej.

---

⁴ Niniejsze elementy omawiam w następujących artykułach: Zakrzewska 2015, s. 259–262; Zakrzewska 2017, s. 154–161; Zakrzewska 2018, s. 208–214.

Po trzecie – w czasach współczesnego relatywizmu i konsumpcjonizmu obecnie także na Warmii i Mazurach – katolickie przedszkola i szkoły, jako szczególne środowiska wychowania do wartości, mogą być pewnego rodzaju antidotum na ten brak społecznej równowagi. Mogą być także dla rodzimej ludności – borykającej się na tych terenach z niedoborami materialnymi i ubóstwem – źródłem nadziei na lepsze jutro i radości czerpanej z małych rzeczy.

LITERATURA

ARCHIWALIA

- Archiwum Państwowe w Olsztynie (dalej: APO), Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie. Wydział do Spraw Wyznań (dalej: PWRN WdsW), sygn. 444/4/130, Notatka służbowa z pobytu w przedszkolu w Nowym Mieście w dniu 31.01.1975 r. w sprawie przekazania instrukcji Zarządu Głównego Caritasu oraz przekazania akt personalnych pracowników fizycznych, Olsztyn 1.02.1975, k. 178.
- APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/130, Sprawozdanie z działalności Oddziału wojewódzkiego Caritas w Olsztynie na II kwartał i I półrocze 1971 r., k. 12.
- APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/23, Formularz dotyczący Zakładów Caritas Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, Referat do Spraw Wyznań, Olsztyn, 17 IV 53, k. 411, s. 17.
- APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/4, Sprawozdanie Referatu do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie, za okres od 14 IV 1950 do 12 VI 1950, k. 3, s. 3.
- APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/4, Sprawozdanie z działalności Samodzielnego Referatu do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie za I kwartał 1951 r., Olsztyn 14 IV 1951, k. 73, s. 3.
- APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/4, Sprawozdanie z działalności Samodzielnego Referatu do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie za I kwartał 1951 r., Olsztyn 14 IV 1951, k. 73, 74, s. 3, 4.
- APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/5, Sprawozdanie za IV kwartał 1951 r., Olsztyn 17 I 1952, k. 434, s. 3.
- APO, PWRN WdsW, sygn. 444/4/8, Sprawozdanie Samodzielnego Referatu do Spraw Wyznań Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej w Olsztynie za IV kwartał 1952 r., Olsztyn 20 I 1953, k. 13, s. 5.

OPRACOWANIA

- Filipkowski T., 1978, *Oświata na Warmii i Mazurach w latach 1945–1960*. Warszawa, PWN.
- Filipkowski T., Lietz Z., 1979, *Kronika Szkoły Polskiej w Worytach na Warmii 1930–1939*. Olsztyn, Pojezierze.
- Gawlik S., 2009, *Szkoła polska w dobie zniewolenia komunistycznego (1945–1989). Refleksje z oddali czasu*. Opole, Uniwersytet Opolski.
- Jóźwiak I., 2011, *Działalność oświatowa i jej funkcje na Warmii i Mazurach w latach 1945–1960*. Warszawa, [b. w. – maszynopis pracy doktorskiej].
- Kopiczko A., 1993, *Ustrój i organizacja diecezji warmińskiej w latach 1525–1772*. Olsztyn, Ośrodek Badań Naukowych.
- Kopiczko A., 1994, *Stosunki państwo – Kościół w diecezji warmińskiej w latach 1945–1950*. Olsztyn, [b. w].
- Kozięło-Poklewska B., Wrzeński W., 1980, *Szkolnictwo polskie na Warmii, Mazurach i Powiślu w latach 1919–1939*. Olsztyn, Pojezierze.
- Kryńska E.J., Mauersberg S.W., 2003, *Indoktrynacja młodzieży szkolnej w Polsce w latach 1945–1956*. Białystok, Tras Humana.
- Lewandowska I., Chłosta J., 2010, *Śladami polskich szkół na południowej Warmii w latach 1929–1939. W 80-lecie ich utworzenia*. Olsztyn, Agencja WIT.
- Maj A., 2007, *Szkoła katolicka w polskim systemie szkolnictwa*. „Paedagogia Christiana”, nr 1(19), 125–136.
- Mezglewski A., 2004, *Szkolnictwo wyznaniowe w Polsce w latach 1944–1980*. Lublin, KUL.
- Moraczewska B., 2010, *Szkolnictwo polskie w latach 1945–1975 z uwzględnieniem miasta Włocławka*. Włocławek, Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa we Włocławku.
- Oblak J., Kopiczko A., 2010, *Historia diecezji i archidiecezji warmińskiej*. Olsztyn, Wydział Duszpasterski Kurii Metropolitalnej.
- Rada Szkół Katolickich, 2017, *Informator adresowy szkół katolickich w Polsce. Stan na rok szkolny 2016/2017*. Warszawa, [b. w.].
- Roszkowski W., 2003, *Najnowsza historia Polski 1945–1980*. Warszawa, Świat Książki.
- Szorc A., Kopiczko A., 1995, *Wyższe Seminarium Duchowne „Hosianum”. Zarys dziejów*. Olsztyn, Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „Hosianum”.
- Szuba L., 2002, *Polityka oświatowa państwa polskiego w latach 1944–1956*. Lublin, Towarzystwo Naukowe KUL.
- Szyska M., 2010, *Edukacja w Polsce – konieczność reformy i nowe wyzwania*. „Roczniki Nauk Społecznych”, t. 2, 255–274.
- Wagner B., 2018, *Strategia wychowawcza w PRL*. Warszawa, Neriton.
- Zakrzewska A., 2015, *Współczesna szkoła katolicka placówką kształtowania społecznie dojrzałej osobowości dzieci i młodzieży*. „Paedagogia Christiana”, nr 1(35), 257–271.

- Zakrzewska A., 2016, *Spółeczna aktywność obywatelska na rzecz edukacji dzieci i młodzieży. Działalność Stowarzyszenia Świętej Rodziny w Olsztynie*. W: J.M. Grabuła (red.), *Edukacja i aktywizacja społeczności lokalnych: zagadnienia teoretyczne i aplikacje praktyczne*. Olsztyn, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 81–95.
- Zakrzewska A., 2017, *Wielorakość kulturowo-religijna a wychowanie obywatelskie w szkole katolickiej*. „Paedagogia Christiana”, nr 1(39), 149–170.
- Zakrzewska A., 2018, *Polska pedagogika katolicka a wychowanie młodego pokolenia do odpowiedzialności społecznej w szkołach katolickich*. „Studia Koszalińsko-Kołobrzeskie”, nr 25, 207–221.

NETOGRAFIA

- Archidiecezjalne Przedszkole w Olsztynie. O nas*, opublikowano: <http://www.arch-przedszkole.pl/o-nas/> [dostęp: 10.10.2017].
- XII Liceum Ogólnokształcące Akademickie w Olsztynie*, opublikowano: http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/XII_Liceum_Og%C3%B3lnokszta%C5%82c%C4%85ce_Akademickie_w_Olsztynie [dostęp: 26.08.2017].
- Zespół Szkół Salezjańskich*, opublikowano: <http://www.szkolnictwo.pl/index.php?id=PB0327> [dostęp: 26.08.2017].
- Publiczny Specjalny Katolicki Ośrodek Edukacyjno-Wychowawczy w Kruzach. Krótka historia*, opublikowano <http://www.pskoewkruzy.republika.pl/khistoria.htm> [dostęp: 10.10.2017].
- Mazury. Encyklopedia Warmii i Mazur*, opublikowano: <http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Mazury> [dostęp: 19.12.2018].
- Mazury. Wikipedia*, opublikowano: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mazury> [dostęp: 19.12.2018].
- Mazurzy. Wikipedia*, opublikowano: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Mazurzy> [dostęp: 19.12.2018].
- Prusy Książęce. Encyklopedia Warmii i Mazur*, opublikowano: http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Prusy_Ksi%C4%85%C5%BC%C4%99ce [dostęp: 19.12.2018].
- Prusy Wschodnie. Encyklopedia Warmii i Mazur*, opublikowano: http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Prusy_Wschodnie [dostęp: 19.12.2018].
- Publiczny Specjalny Katolicki Ośrodek Edukacyjno-Wychowawczy w Kruzach. Encyklopedia Warmii i Mazur*, opublikowano: http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Publiczny_Specjalny_Katolicki_O%C5%9Brodek_Edukacyjno-Wychowawczy_w_Kruzach [dostęp: 21.12.2018]

Warmia. Encyklopedia Warmii i Mazur, opublikowano: <http://encyklopedia.warmia.mazury.pl/index.php/Warmia> [dostęp: 19.12.2018].

Warmia. Wikipedia, opublikowano: <https://pl.wikipedia.org/wiki/Warmia> [dostęp: 19.12.2018].

FROM RESEARCH OVER THE STATE OF KINDERGARTENS AND CATHOLIC SCHOOLS
IN WARMIA AND MASURIA AFTER 1945

Abstract: The essence of the considerations are Catholic educational and care institutions in the regions of Warmia and Masuria since the end of II World War till the end of school year 2016/2017 (without reflecting on structural changes of the system of education connected to the currently introduced school reform based on the act from 14th of December 2016 – Law on School Education). The work is, however, narrowed to specify the activities of kindergartens and schools for children and youth. The first part of the article is an essential introduction to the topic and it refers to Catholic education on Warmia and Masuria since 1945, with the description of church education formation in these regions. The second and the third parts relate to the core of the considerations presented in the title, with the distinction of two periods. The first one refers to the times of Polish Peoples Republic – and discusses fighting with everything Church – connected, consequently also destructing Catholic education. The second period focuses on revival of Catholic kindergartens and schools in the times of political transformation and afterwards – it started in the discussed regions when the Archdiocesan Kindergarten (Olsztyn 1989) came to life. The analysis of documents indicates that in the years 1945–1989, the times of prevailing communist regime, these institutions spread faith as well as the freedom of speech and beliefs. Whereas, in the contemporary social reality, overwhelmed by relativism – they are a crucial source of upbringing to values.

Keywords: Warmia and Masuria, education after 1945, Catholic educational institutions